

امکان‌سنجی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسم و تأثیر آن بر افزایش توان اقتصادی مردم بومی مناطق بیابانی (مطالعه موردی: منطقه جنوب گرمسار)

مجید کریم پور ریحان^۱

دانشیار گروه مهندسی منابع طبیعی-مدیریت همزیستی با بیابان، مرکز تحقیقات بین‌المللی بیابان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

حمیدرضا ناصری

استادیار گروه مهندسی منابع طبیعی-مدیریت همزیستی با بیابان، مرکز تحقیقات بین‌المللی بیابان، دانشگاه تهران، تهران، ایران

عابد دانش

کارشناسی ارشد رشته مهندسی منابع طبیعی-مدیریت همزیستی با بیابان (گرایش: توسعه و عمران مناطق بیابانی)، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۷/۱۰ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۱۸

چکیده

منطقه جنوب گرمسار که از مناطق خشک و بیابانی کشور است دارای پتانسیل‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی می‌باشد. تا کنون شناخت این پژوهش امکان‌سنجی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسم و تأثیر آن بر افزایش توان اقتصادی مردم بومی منطقه جنوب گرمسار را با رویکردی راهبردی بر عهده دارد. این پژوهش به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها و ماهیت آن در زمره تحقیقات توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف هم در کاربردی جای می‌گیرد. دو روش برای گردآوری اطلاعات لازم در نظر گرفته شده است که عبارت است از کتابخانه‌ای (اسنادی) و روش میدانی (پیمایشی). ابزار جمع‌آوری داده‌ها شامل مصاحبه و تکمیل پرسشنامه بوده و با توجه به اطلاعات به دست آمده به بررسی جاذبه‌ها، امکانات و خدمات و وضعیت کلی اکوتوریسم و ژئوتوریسم در منطقه مورد مطالعه پرداخته شده است. در مراحل بعد برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و تعیین استراتژی‌ها و راهبردهای تحقیق از روش تحلیل SWOT استفاده گردید و در نهایت به ارائه راهبردها و استراتژی‌های مرتبط به موضوع تحقیق پرداخته شد. نتایج یافته‌ها نشان داد که منطقه مورد مطالعه با ۹ نقطه قوت و ضریب نهایی ۳/۵۷ و ۹ فرصت و ضریب نهایی ۳/۶۱ در برابر ۹ نقطه ضعف و ضریب نهایی ۱/۳۴ و ۹ نقطه تهدید و ضریب نهایی ۱/۵۵، توانمندی‌های زیادی در امر توسعه و بهره‌برداری از پتانسیل‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی منطقه دارد؛ ولی ضعفها و تهدیدهای موجود مانع از بالفعل شدن این توانمندی‌ها گردیده است. بنابراین می‌توان گفت استراتژی نهایی توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم منطقه جنوب گرمسار یک استراتژی تهاجمی و مبتنی بر تقویت نقاط قوت و استفاده از فرصت‌های موجود در جهت غلبه بر ضعف‌ها و تهدیدات پیشرو در زمینه توسعه گردشگری منطقه می‌باشد.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، ژئوتوریسم، جنوب گرمسار، تحلیل SWOT.

مقدمه

تعاریف گردشگری طیف وسیعی از عناصر مشترک را به اشتراک می‌گذارد. گردشگری معمولاً به صورت چند بعدی، و دارای ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مشاهده شده است. با توجه به برنامه‌ی محیط زیست ملل متحد، اقتصاد گردشگری نشان دهنده‌ی ۵ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان (GDP) است، در حالی که حدود ۸ درصد از کل اشتغال کمک می‌کند (کریم پور ریحان و همکاران، ۱۳۹۴).

توسعه اکوتوریسم می‌تواند با ایجاد فرصت‌های شغلی منافع اقتصادی بیشماری را به طور مستقیم متوجه مردم کشور کند و در این راستا امکانات ایجاد کاربری اقتصادی برای افراد در حرفه‌های مرتبط با توریسم و برای چشم‌اندازهای طبیعی و در نتیجه تأمین اعتبارات لازم در جهت حفظ آن‌ها فراهم می‌شود (متولی، ۱۳۹۲).

بیابان‌های ایران که بخش وسیعی از کشور را در بر می‌گیرد، به ظاهر دارای طبیعتی خشک و خشن و زیست بومی شکننده و ناپایدار است، ولی در نهم خود زیبایی‌های منحصر به فرد و بکری دارد که در بسیاری از نقاط ایران برای بیشتر مردم، حتی علاقه‌مندان به گردشگری ناشناخته است و در محافل علمی نیز، تبیین نقش تأثیرگذار آن در توسعه منطقه‌ای و ملی در ابعاد اقتصادی- اجتماعی تا حدی مغفول مانده است؛ بنابراین پرداختن به چنین موضوعی در جهت‌گیری‌های توسعه‌ی پایدار بسیار مهم و ضروری خواهد بود. اهمیت این موضوع آنگاه آشکارتر می‌شود که بدانیم کشور ایران با دارا بودن رتبه پنجم جهان از نظر تنوع زیستی و اقلیمی و دارا بودن ویژگی‌های منحصر به فرد طبیعی در نواحی بیابانی، قابلیت فراوانی در زمینه توسعه‌ی طبیعت‌گردی و جذب گردشگر دارد (دلبری و بارانی، ۱۳۹۴: ۳۴-۲۳). از این رو در این تحقیق این موضوع و تأثیر آن بر اقتصاد مردم بومی مناطق بیابانی مورد بررسی قرار گرفته است.

توسعه صنعت گردشگری برای کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی چون نرخ بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی مواجه‌اند، اهمیت فراوانی دارد (بدری و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۴-۳۱)؛ بنابراین، به منظور تنوع بخشیدن به منابع رشد اقتصادی و درآمدهای ارزی و همچنین ایجاد فرصت‌های جدید شغلی، توسعه گردشگری و فعالیت‌های اقتصادی وابسته به آن دارای اهمیت فراوانی است (نویل، ۱۹۷۵). این پدیده اقتصادی پویا و در حال توسعه اکنون در بسیاری از کشورها با رشد سریع‌تر نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی و با ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، پیشرو در توسعه پایدار است (خادمه الرسول، ۱۳۹۲). یکی از شاخه‌های نوین و روبه رشد توریسم، توریسم بر پایه‌ی ذات طبیعت یعنی اکوتوریسم و ژئوتوریسم است. برطرف کردن نیاز به استراحت، زیبایی، کسب دانش، حس کنجکاوی و نیز کسب درآمد از جمله امتیازات اکوتوریسم و ژئوتوریسم برای انسان قرن بیست و یکم می‌باشند. اجرا و توسعه اکوتوریسم نتایجی را به دنبال دارد که عبارت‌اند از:

- افزایش اهمیت نواحی حفاظت شده و اکوسیستم‌ها و بالا بردن ارزش اقتصادی آن‌ها؛
- ایجاد درآمد مستقیم برای نواحی حفاظت شده؛
- ایجاد درآمد مستقیم و غیرمستقیم برای جوامع محلی و افزایش انگیزه آن‌ها در حفاظت از محیط زیست؛
- منجر شدن به تشکیلات منسجم برای پایش از نواحی محافظت شده در سطح جوامع محلی و ملی؛

• ارتقای فرهنگ استفاده پایدار از منابع طبیعی و منجر شدن به کاهش تهدیدات جوامع زیستی (رنجبر، ۱۳۹۰: ۹۹-۸۱).

راه رسیدن به توسعه پایدار در مناطق بیابانی، استفاده از پتانسیل‌های ذاتی خود بیابان از جمله اکوتوریسم و ژئوتوریسم آن‌ها است. تا کنون شناخت جاذبه‌های اکوتوریسمی و ژئوتوریسمی این مناطق به طور کامل صورت نگرفته و لازم است مطالعات دقیق‌تری در خصوص ویژگی‌های این جاذبه‌ها و همچنین ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای توسعه این نوع توریسم صورت گیرد (زندى و جهانیان، ۱۳۸۹).

شهرستان گرمسار در استان سمنان به لحاظ داشتن پتانسیل‌های طبیعی می‌تواند از قطب‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسم محسوب شود. از جمله می‌توان به پارک ملی کویر اشاره نمود که توان بالای در جذب توریسم دارد. با توجه به پیامدهای مثبت اقتصادی و لزوم توجه به توسعه پایدار بررسی اکوتوریسم و ژئوتوریسم بیابانی منطقه جنوب شهرستان گرمسار اهمیت بسزایی برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در آینده دارد؛ بنابراین این تحقیق به مطالعه پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسم منطقه جنوب گرمسار و تأثیر آن بر اقتصادی مردم بومی این مناطق می‌پردازد.

این پژوهش در صدد پاسخگویی به سوالاتی از قبیل:

آیا منطقه جنوب گرمسار برای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم مناسب می‌باشد؟

آیا برنامه‌ریزی صحیح در جهت شناسایی پتانسیل‌های منطقه می‌تواند به افزایش توان اقتصادی مردم کمک کند؟

آیا تأثیر اقتصادی توسعه اکوتوریسم بر توان اقتصادی مردم ساکن منطقه مثبت می‌باشد؟

می‌باشد.

پیشینه

در این بخش سعی می‌شود با بررسی تحقیقات گذشته، نتایج کار و مطالعه آن‌ها به طور خلاصه بیان شود. هونگ و چان در مقاله‌ای به بررسی اکوتوریسم پارک ملی پنانگ با استفاده از روش SWOT پرداخته و عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی منطقه را مورد بررسی قرار داده است (Hong and Cahn, 2010).

بونراماکاو و مورایاما در مقاله "مکانیابی اکوتوریسم در پارک ملی تایلند"، با استفاده از GIS و AHP به بررسی شش شاخص و هشت معیار پرداخته‌اند و ضمن مطالعه‌های کیفی و با استفاده از هم‌پوشانی لایه‌های وزن گرفته، بهترین مکان برای گسترش اکوتوریسم را استخراج کرده‌اند (Bunruamkaew and Murayama, 2011).

دونیز و همکاران به بررسی ژئومورفوسایت چشم‌انداز آتشفشانی در جزایر کاناری در اسپانیا پرداختند و نشان دادند که این مکان دارای ارزش علمی، فرهنگی، مدیریتی و کاربردی برای توسعه گردشگری است (Doniz, et al. 2011) و جتوویز تحقیقی با عنوان "چشم انداز توسعه ژئوتوریسم در منطقه کویر وادی روم" با هدف ارائه فرصت‌های توسعه ژئوتوریسم انجام داده است. با توجه به نتایج به دست آمده از جامعه محلی، ژئوتوریسم عامل مثبتی در توسعه اقتصادی شهرک‌های روستایی و منطقه بیابانی بود. مهم‌ترین مورد در زمینه توسعه ژئوتوریسم، حفظ و تقویت میراث زمین‌شناسی کویر و همچنین استفاده از آن در گردشگری بود. با توسعه ژئوتوریسم جوانان می‌توانند فرصت‌های شغلی جدید را به دست آورده و شاهد افزایش توسعه اقتصادی منطقه باشند. راهکار رفع چالش‌هایی که

ژئوتوریسم اردن با آن مواجه است، عمدتاً تلاش برای تشویق و ترغیب گردشگران به ارزش‌های طبیعی و فرهنگی منطقه و تبلیغ آن است. علاوه بر این، باید یک چهارچوب منسجم برای تبادل تجربیات بین حوزه‌های علم، تجارت، دولت و همچنین سازمان‌های غیردولتی برای توسعه ژئوتوریسم فراهم گردد (Wojtowicz, 2016).

"رابطه‌ی میان فقر، محیط و توسعه‌ی اکوتوریسم در نواحی مجاور حفاظت شده ماسای مارا و امبوسلی کنیا" عنوان مطالعه‌ای است که ویشتیمی و همکاران در سال ۲۰۱۵ در کنیا انجام داده‌اند. طی سالیان مناطق حفاظت شده برای توسعه اکوتوریسم ارتقاء پیدا کرد اما با کاهش تولیدات کشاورزی، افزایش جمعیت و قابل کشت نبودن زمین‌های کنیا، تجاوز به مناطق حفاظت شده افزایش یافت. تحقیقات نشان داد که میزان قابل توجهی (۶۷٪) از جامعه‌ی محلی فقیر بوده‌اند اگر چه کارآفرینان اکوتوریسم حمایت، برای حفاظت، آموزش، بکارگیری و پیش‌گیری‌های بهداشتی را پیشنهاد می‌دادند؛ مناطق حفاظت شده با چالش‌های تجاوز، افزایش نیازهای انسان به زمین، غذا و درآمد مواجه شده‌اند (Wishitemi, et al. 2015).

مطالعه آذرینوند و همکاران در مورد اکوتوریسم در مناطق کویری انجام گرفت. ایشان ضمن بررسی ابعاد و ویژگی‌های اکوتوریسم در منطقه، ویژگی‌های برخی از جاذبه‌های اکوتوریستی در جهت زمینه‌سازی برای توسعه توریسم و ضرورت توجه به آن در معماری شهری و روستایی در برنامه‌ریزی‌های ناحیه‌ای و منطقه‌ای را بیان کرد (آذرینوند و همکاران، ۱۳۸۵).

"بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم مناطق کویری و بیابانی اطراف استان یزد، با استفاده از الگوی تحلیل SWOT" عنوان تحقیقی است که توسط زندی و جهانیان انجام شده است. ایشان به این نتیجه رسیدند که اکوتوریسم با برنامه‌ریزی اصولی، انجام تحقیقات جامع و توجه به راهبردهای حاصل از الگوی تحلیل SWOT می‌تواند عاملی در جهت توسعه اقتصادی ملی و محلی این مناطق به شمار آید (زندی و جهانیان، ۱۳۸۹).

پژوهش "امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم در منطقه مرنجاب با تأکید بر اشکال ژئومورفولوژی" توسط نوربخش انجام شده است. هدف این پژوهش شناسایی دقیق جاذبه‌های ژئومورفولوژیکی مناسب برای توسعه ژئوتوریسم و اکوتوریسم در منطقه، ارزیابی جامع توانمندی‌ها و امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم منطقه مرنجاب و معرفی مستعدترین قسمت‌های منطقه برای تمرکز تأسیسات گردشگری و نهایتاً تعیین چشم‌اندازهای ژئوتوریسمی و تعیین کلیه مشکلات، موانع و عوامل تأثیرگذار در گردشگری است. (نوربخش، ۱۳۸۹).

"بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسمی منطقه نمونه گردشگری بیستون با استفاده از تکنیک SWOT" توسط انتظاری و آقایی پور انجام شد. یافته‌های تحقیق، نشان دهنده‌ی آن است که منطقه‌ی بیستون توانایی بالایی در زمینه‌ی اکوتوریسم و ژئوتوریسم دارد و وجود رودخانه‌ی گاماسیاب، سراب بیستون و نوژیوران و هم‌چنین چشم‌انداز زیبای منطقه مهم‌ترین نقاط قوت منطقه هستند، ولی با کمبودهایی همچون عدم تبلیغات، نبود مکان‌های اقامتی و کمبود امکانات زیربنایی و رفاهی است (انتظاری و آقایی پور، ۱۳۹۳: ۷۵-۸۸).

"امکان‌سنجی توسعه پایدار اکوتوریسم بیابان در کویر شیراز" توسط خادمه الرسول و همکاران انجام شده است. نتایج نشان داد که از منظر کارشناسان و گردشگران، کویر شیراز در ماتریس راهبردها و اولویت‌های اجرایی SWOT

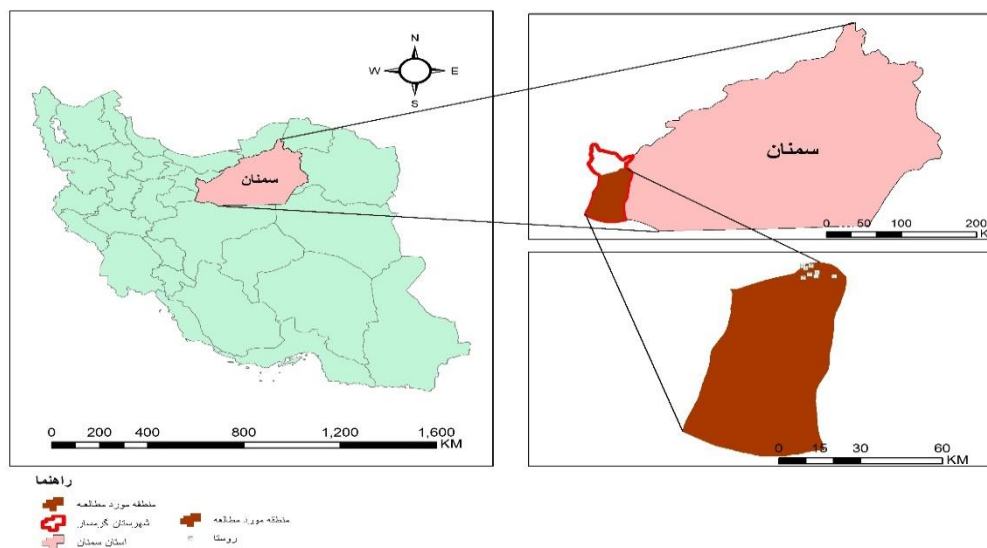
در محدوده شماره یک (قوی) قرار می‌گیرد و راهبرد لازمه توسعه اکوتوریسم بیابان در این منطقه، راهبرد رشد و ساخت خواهد بود (خادمه الرسول و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۹-۷۰).

مواد و روش

گرمسار یکی از شهرستان‌های استان سمنان است که از شمال به شهرستان دماوند، از جنوب به شهرستان‌های اردستان و کاشان، از شرق به شهرستان سمنان و از غرب به شهرستان‌های ورامین و قم محدود می‌شود. این شهرستان از نظر جغرافیایی در ۵۲ درجه و ۲۰ دقیقه درازای شرقی و ۳۵ درجه و ۱۲ دقیقه پهنای شمالی واقع شده و از لحاظ پستی و بلندی، در دشت واقع شده و رشته کوه‌های کلرز، سریر، قالیباف و سردرکه در اطراف آن کشیده شده است. قسمت جنوبی این شهرستان، کویری و ناحیه شمالی آن را ارتفاعات جنوبی رشته کوه‌های البرز در بر گرفته است. مردم گرمسار آریایی نژاد بوده و به زبان فارسی با گویش محلی سخن می‌گویند. گرمسار در ۶ کیلومتری راه‌آهن تهران-مشهد و تهران-گرگان قرار گرفته است و در مسیر راه اصلی تهران-مشهد در ۱۰۵ کیلومتری تهران قرار دارد که به وسیله این مسیر به نقاط دیگر مربوط می‌شود (سازمان آمار، ۱۳۹۵).

نام گرمسار در زمان اشکانیان، "خواران" بوده و سلوکی‌ها شهری به اسم "خاراکس" در این ناحیه بنا نهادند و سمنانی‌ها نیز امروزه آن را "خواره" می‌نامند. محصولات عمده کشاورزی این منطقه را گندم، جو، تره بار، خربزه، انار، پنبه و انجیر تشکیل می‌دهند. به علت وجود ایلات و عشایر متعدد در شهرستان گرمسار دامداری در این منطقه رواج دارد. صنایع شهرستان گرمسار به دو دسته صنایع ماشینی و دستی تقسیم می‌شوند. صنایع دستی این شهرستان عبارتند از: قالی بافی، گلیم بافی، جاجیم بافی، پارچه بافی، خورجین بافی و سفال‌گری. این منطقه به دلیل نزدیکی به تهران و وجود امکانات زیربنایی مناسب و معادن غنی نمک و سولفات سدیم، جهت استقرار صنایع از موقعیت مناسبی جهت رشد و توسعه صنعت و معدن برخوردار است. (فرمانداری گرمسار، ۱۳۹۶).

منطقه مورد مطالعه در این تحقیق قسمتی از منطقه جنوب شهرستان گرمسار می‌باشد که در شکل زیر نشان داده شده است.

شکل (۱): نقشه محدوده مورد مطالعه، منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

شهرستان گرمسار از جاذبه‌های طبیعی و تاریخی با ارزشی برخوردار است. کوه‌های متعدد منطقه همراه با رودخانه‌ها و چشمه‌های پرشمار که هر یک از ویژگی‌های خاصی برخوردارند، همراه با پارک ملی کویر که دارای آثار طبیعی و تاریخی با ارزشی است از جمله زیبایی‌های طبیعی منطقه گرمسار است. (فرمانداری گرمسار، ۱۳۹۶). از جمله این جاذبه‌ها می‌توان به پارک ملی کویر، غارهای نمکی، جاده سنگفرش، کویر ریگ جن، آبشار نمکی و... رودخانه‌های حبله رود، آب دولابی، آب سردره و...، چشمه‌هایی مانند سنگ آب، چشمه یخچال، شهرآباد و...، ارتفاعات آتشگاه، ازدهاکوه، ایوانکی و... اشاره نمود.

روش تحقیق

تحقیق علمی عبارت است از تلاش کاوشگرانه‌ای که با آداب خاص به طور نظام یافته با هدف کشف مجهولی به منظور گسترش قلمرو معرفتی بشر انجام شده و شناخت حاصل از آن مصادیق و ما به ازای خارجی داشته باشد (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۶۶-۹۹).

این پژوهش به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها و ماهیت آن در زمره تحقیقات توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف هم در کاربردی جای می‌گیرد. دو روش برای گردآوری اطلاعات لازم در نظر گرفته شده است که عبارت است از کتابخانه‌ای (اسنادی) و روش میدانی (پیمایشی). در روش کتابخانه‌ای (اسنادی) تعاریف، مفاهیم، تاریخچه، اصول، روند رشد، وضعیت فعلی و چگونگی تعامل و روابط بین متغیرها، اسناد و مدارک بالادستی نظام و... مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در روش میدانی (پیمایشی) حوزه مورد نظر به صورت مستقیم (مشاهده حضوری، گفتگو و مصاحبه ژرفانگر با مخاطبین و مسئولین ذیربط) و غیرمستقیم و از طریق پرسشنامه (توزیع پرسشنامه بین گروه‌های خبره و صاحب نظر که به روش گلوله برفی انتخاب شد) بررسی و مورد رتبه‌بندی قرار گرفته و در پایان راهبردهای مربوط به هر کدام از حوزه‌ها ارائه گردیده است.

مدل سوات (S.W.O.T)^۱

مدل سوات، مدلی از سری مدل‌های تصمیم‌گیری است که در جهت تعیین استراتژی و راهبرد بلند مدت یا کوتاه مدت و ایجاد تصمیمات بزرگ و کلیدی در باب مسائل و موضوعات مختلف، طراحی شده است. این مدل می‌تواند برای یک سازمان یا شرکتی یا برای یک منطقه جغرافیایی خاصی و یا موضوع و مسئله‌ای که در واقع به نوعی با آن درگیر هستیم، طراحی شود و در واقع کار اصلی آن تعیین راهبرد برای بهبود کارایی یا وضعیت می‌باشد.

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE):^۲

ماتریس ارزیابی عوامل داخلی، حاصل بررسی استراتژیک عوامل داخلی سیستم می‌باشد. این ماتریس، نقاط قوت و ضعف اصلی داخلی مقصد گردشگری را تدوین و ارزیابی می‌کند. همچنین برای شناسایی و ارزیابی روابط بین عناصر تشکیل دهنده مقصد گردشگری راه‌هایی ارائه می‌نماید (عبدالله زاده، ۱۳۹۴: ۹). برای تهیه ی این ماتریس:

۱- پس از بررسی عوامل داخلی، عوامل شناخته شده فهرست می‌شوند، ابتدا قوت‌ها و سپس ضعف‌های سیستم شناسایی و نوشته می‌شود.

^۱ SWOT: strength & weaknesses & opportunity & threats

^۲ External Factor Evaluation

۲- به عوامل فهرست شده وزن یا ضریب داده می‌شود. این ضرایب از صفر (بی اهمیت) تا یک (بسیار مهم) می‌باشند. ضریب نشان دهنده اهمیت نسبی یک عامل از نظر موفق بودن منطقه در وضعیت مربوطه می‌باشد و مجموع این ضرایب باید برابر یک باشد.

۳- به هنگام رتبه دادن به عوامل داخلی، به قوت‌ها رتبه ی ۳ و ۴ و به ضعف‌ها رتبه ی ۱ و ۲ داده میشود. رتبه ی ۳ به معنی قوت معمولی و رتبه ی ۴ به معنی قوت عالی است. رتبه ی ۲ به معنی ضعف معمولی و رتبه ی ۱ بیانگر ضعف اساسی است.

۴- ضریب هر عامل در رتبه ی مربوطه ضرب می‌شود و تا نمره نهایی به دست آید. در جداول شماره (۴-۸)، (۴-۹)، (۴-۱۰) و (۴-۱۱) به ترتیب عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدات) تحقیق و محاسبات مربوط به این عوامل آمده است. (پرنیان، ۱۳۹۶)

جدول ۱: ماتریس ارزیابی عوامل داخلی تحقیق

عوامل داخلی	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	امتیاز نهایی
			(۴) قوت اساسی	
			(۳) قوت نسبی	
			(۲) ضعف اساسی	
			(۱) ضعف نسبی	
تاثیر گردشگری در اشتغال زایی و ایجاد تنوع شغلی	۱۱۶	۰/۱۰	۴	۰/۴۰
تاثیر گردشگری در افزایش قیمت اراضی در منطقه	۱۲۰	۰/۱۱	۳	۰/۳۱
نحوه تعامل مردم منطقه با گردشگران	۱۴۹	۰/۱۳	۳	۰/۳۹
تاثیر گردشگری در بهبود امکانات آموزشی و سطح آگاهی مردم منطقه	۱۲۱	۰/۱۱	۴	۰/۴۲
تاثیر گردشگری در افزایش امکانات و خدمات منطقه	۱۲۳	۰/۱۰	۴	۰/۴۰
تاثیر گردشگری در ایجاد فروشگاه‌ها و مغازه‌های بیشتر در منطقه	۱۱۱	۰/۰۹	۴	۰/۳۶
تاثیر گردشگری در عرضه و ارتقای وضعیت بهداشت منطقه	۱۴۳	۰/۱۳	۴	۰/۵۲
تاثیر گردشگری در گسترش و بهبود امکانات تفریحی منطقه	۱۲۸	۰/۱۱	۳	۰/۳۳
تاثیر گردشگری در ایجاد بازار نو برای فروش محصولات داخلی	۱۲۷	۰/۱۱	۴	۰/۴۴
مجموع	۱۱۳۸	۱	-	۳/۵۷
تاثیر کم گردشگری در درآمد زایی و بهبود وضعیت مالی و افزایش کیفیت زندگی	۹۶	۰/۱۰	۲	۰/۲۰
تاثیر کم گردشگری در فروش تولیدات محلی و صنایع دستی	۱۱۹	۰/۱۲	۱	۰/۱۲
تاثیر کم گردشگری در بسته‌بندی و فرآوری محصولات محلی	۱۰۸	۰/۱۱	۱	۰/۱۱
دسترسی پائین گردشگران به نواحی نمونه گردشگری منطقه	۱۱۸	۰/۱۳	۱	۰/۱۳
تاثیر کم گردشگری در افزایش مشارکت جمعی منطقه	۱۰۹	۰/۱۱	۲	۰/۲۲
تاثیر کم گردشگری در مهاجرت معکوس منطقه	۱۱۹	۰/۱۳	۲	۰/۲۶
تاثیر کم تبلیغات بر توسعه گردشگری در منطقه	۱۱۴	۰/۱۲	۲	۰/۲۴
سرمایه گذاری پائین دولت در منطقه در راستای توسعه گردشگری	۸۰	۰/۰۸	۲	۰/۱۶
استفاده کم از نیروهای آموزش دیده در جهت راهنمایی گردشگران	۹۶	۰/۱۰	۱	۰/۱۰
مجموع	۹۵۹	۱	-	۱/۳۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۲: ماتریس عوامل خارجی

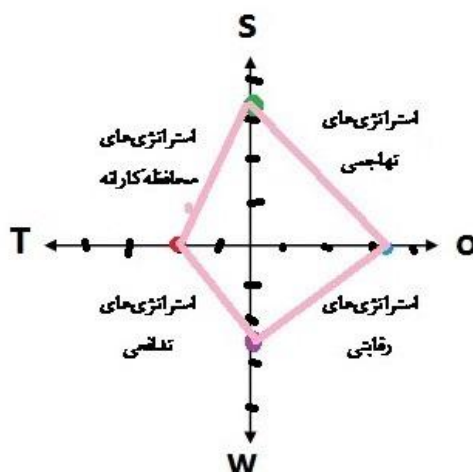
عوامل بیرونی	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	رتبه	امتیاز نهایی
تأثیر مثبت معادن نمک کیمیا و شهرک های صنعتی در توسعه گردشگری	۱۳۶	۰/۱۲	۳	۰/۳۶
تأثیر مثبت بناهای فرهنگی، تاریخی و مذهبی منطقه در توسعه گردشگری	۱۲۲	۰/۱۱	۴	۰/۴۴
تأثیر مثبت قرار گرفتن گرمسار در مسیر حرم تا حرم در توسعه گردشگری در منطقه	۱۴۳	۰/۱۱	۴	۰/۴۴
تأثیر مثبت کاروان های مسافرتی در توسعه گردشگری در منطقه	۱۱۵	۰/۰۹	۳	۰/۲۷
تأثیر مثبت دشت کویر در توسعه گردشگری در منطقه	۱۴۳	۰/۱۱	۴	۰/۴۷
تأثیر مثبت وجود اشکال متنوع زمین شناسی در توسعه گردشگری در منطقه	۱۲۷	۰/۱۰	۳	۰/۳۰
تأثیر مثبت توسعه مسیرهای ارتباطی منطقه در توسعه گردشگری در منطقه	۱۳۷	۰/۱۲	۴	۰/۴۸
تأثیر مثبت چشم اندازهای مناطق بکر طبیعی در توسعه گردشگری در منطقه	۱۳۶	۰/۱۱	۳	۰/۳۳
تأثیر نزدیکی به شهرهای بزرگ مانند تهران در توسعه گردشگری در منطقه	۱۵۳	۰/۱۳	۴	۰/۵۲
مجموع	۱۲۱۲	۱	-	۳/۶۱
تأثیر منفی گردشگری در تغییر کاربری اراضی منطقه	۱۰۴	۰/۱۱	۲	۰/۲۲
تأثیر منفی گردشگری در الگوی فرهنگ بومی منطقه	۱۱۰	۰/۱۳	۲	۰/۲۶
تأثیر منفی گردشگری در مهاجرت در منطقه	۱۰۳	۰/۱۱	۲	۰/۲۲
تأثیر منفی گردشگری در الگوی مسکن در منطقه	۱۰۹	۰/۱۲	۱	۰/۱۲
تأثیر منفی گردشگری در معضلات اجتماعی	۹۳	۰/۱۰	۱	۰/۱۰
تأثیر منفی گردشگری در تخریب بناهای تاریخی و باستانی و مذهبی در منطقه	۹۶	۰/۱۰	۲	۰/۲۰
تأثیر منفی گردشگری در آلودگی های محیطی	۹۴	۰/۱۰	۱	۰/۱۰
تأثیر منفی گردشگری در تخریب منابع طبیعی و گونه های گیاهی و جانوری منطقه	۱۱۵	۰/۱۳	۱	۰/۱۳
تأثیر منفی گردشگری در کاهش آب در منطقه	۹۲	۰/۱۰	۲	۰/۲۰
مجموع	۹۱۶	۱	-	۱/۵۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE):

استراتژیست‌ها با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل خارجی می‌توانند عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بوم شناسی، محیطی، سیاسی، قانونی، دولتی، حقوقی و اطلاعات رقابتی را مورد ارزیابی قرار دهند(عبدالله زاده، ۱۳۹۴:۱۲).

ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک

شکل ۲: ماتری ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک؛ منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

با توجه به نمودار به دست آمده، راهبرد مورد نظر در امکان‌سنجی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسم و تاثیر آن بر افزایش توان اقتصادی مردم بومی منطقه جنوب گرمسار، به راهبرد تهاجمی نزدیک بوده، لذا باید با بهره‌گیری از نقاط قوت موجود در منطقه در صدد بهره‌گیری از فرصت‌ها برآمد تا بتوان به نتایج مطلوب دست یافت.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش بیانگر برتری امتیاز ضریب نهایی نقاط قوت و فرصت‌های موجود نسبت به امتیاز نهایی ضعف‌ها و تهدیدهای پیش رو در مسیر توسعه گردشگری منطقه است. بنابراین می‌توان گفت مهم‌ترین راهبرد برای توسعه گردشگری منطقه، یک راهبرد تهاجمی است که در آن باید نقاط قوت را حفظ و ارتقا بخشید و جهت نیل به توسعه پایدار گردشگری از فرصت‌های موجود، استفاده بهینه نمود.

با توجه به نتایج به دست آمده مهم‌ترین نقاط قوت گردشگری منطقه شامل تاثیر گردشگری در اشتغال‌زایی و ایجاد تنوع شغلی، تاثیر گردشگری در افزایش قیمت اراضی در منطقه، تاثیر گردشگری در بهبود امکانات آموزشی و سطح آگاهی مردم منطقه، تاثیر گردشگری در بهبود امکانات آموزشی و سطح آگاهی مردم منطقه و...، مهم‌ترین نقاط ضعف شامل تاثیر کم گردشگری در درآمد زایی و بهبود وضعیت مالی و افزایش کیفیت زندگی، تاثیر کم گردشگری در فروش تولیدات محلی و صنایع دستی، تاثیر کم گردشگری در بسته‌بندی و فرآوری محصولات محلی و...، مهم‌ترین نقاط فرصت منطقه شامل تاثیر مثبت معادنی مانند معدن نمک کیمیا و شهرک‌های صنعتی در توسعه گردشگری، تاثیر مثبت بناهای فرهنگی، تاریخی و مذهبی منطقه در توسعه گردشگری، تاثیر مثبت قرار گرفتن گرمسار در مسیر حرم تا حرم در توسعه گردشگری در منطقه و... و مهم‌ترین نقاط تهدید منطقه شامل تاثیر منفی گردشگری در تغییر کاربری اراضی منطقه، تاثیر منفی گردشگری در الگوی فرهنگ بومی منطقه، تاثیر منفی گردشگری در مهاجرت در منطقه و... اشاره کرد.

پاسخ‌گویی به سوالات تحقیق

آیا منطقه جنوب گرمسار برای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم مناسب می‌باشد؟

بله. با بررسی‌های انجام گرفته و تحلیل نتایج بدست آمده به این نتیجه می‌رسیم که منطقه جنوب گرمسار برای توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم مناسب می‌باشد.

آیا برنامه‌ریزی صحیح در جهت شناسایی پتانسیل‌های منطقه می‌تواند به افزایش توان اقتصادی مردم کمک کند؟

بله. با توجه به اینکه منطقه ویژگی‌های طبیعی و باستانی منحصر به فردی دارد و براساس ماتریس تجزیه و تحلیل عوامل خارجی و داخلی، نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدها در شرایط بینابینی قرار دارد و به راحتی می‌توان با اتخاذ راهبردها و راهکارهای مدیریتی به توسعه اکوتوریسم و در نتیجه افزایش توان اقتصادی مردم در این منطقه کمک کرد.

آیا تاثیر اقتصادی توسعه اکوتوریسم بر توان اقتصادی مردم ساکن منطقه مثبت می‌باشد؟

با استفاده از آزمون‌های آماری در SPSS23 پی بردیم که تاثیر پتانسیل‌های گردشگری بر اقتصاد مردم منطقه تا حدود زیادی مثبت بوده است. بنابراین می‌توان گفت استراتژی نهایی توسعه اکوتوریسم و ژئوتوریسم منطقه جنوب گرمسار یک استراتژی تهاجمی و مبتنی بر تقویت نقاط قوت و استفاده از فرصت‌های موجود در جهت غلبه بر ضعف‌ها و تهدیدات پیشرو در زمینه توسعه گردشگری منطقه می‌باشد.

پیشنهادها

- ✓ طراحی و تدوین برنامه جامع گردشگری برای منطقه
- ✓ ایجاد اکوکمپ‌های گردشگری در منطقه
- ✓ شناسایی و ساماندهی جاذبه‌های گردشگری منطقه
- ✓ آسیب‌شناسی توسعه گردشگری در منطقه و طراحی یک مدل جامع مبتنی بر نیازهای بومی و رعایت حقوق محیط زیست و اکوسیستم
- ✓ اعطای تسهیلات بانکی و مالی به واحدهای گردشگری فعال
- ✓ استفاده از خانه‌های دوم گردشگری در منطقه به ویژه در مناطق روستایی
- ✓ اعمال سیاست‌های تشویقی و حمایتی از توسعه گردشگری در منطقه
- ✓ تقویت زیرساخت‌های عمرانی و کالبدی توسعه گردشگری در منطقه
- ✓ حمایت از مهاجرت معکوس در منطقه و تقویت اشتغال‌زایی برای مهاجرین معکوس
- ✓ افزایش سرمایه‌گذاری‌های بخش دولتی در توسعه گردشگری منطقه

منابع

- آذرنیوند، حسین، نصری، نجفی، مسعود، علی. ۱۳۸۵. "اکوتوریسم و جاذبه‌های طبیعی در جلب گردشگران در مناطق کویری." همایش منطقه‌ای معماری کویر ص. ۱۷.
- انتظاری، مژگان، آقایی پور، یوسف. "بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم و ژئوتوریسمی منطقه نمونه گردشگری بیستون با استفاده از تکنیک سوات. صص ۷۵-۸۸.
- بدری، سید علی، رحمانی، خلیل، سجاسی قیداری، مجید، حسن پور، امید. ۱۳۹۰. "راهبردهای توسعه اکوتوریسم در شهرستان مریوان." پژوهش‌های روستایی. صص ۳۱-۵۴.
- نوربخش، فاطمه. ۱۳۸۹. امکان‌سنجی توسعه اکوتوریسم در منطقه مرنجاب با تاکید بر اشکال ژئومورفولوژیکی. پایان نامه تهران: دانشگاه تهران.
- حافظ نیا، محمد رضا، ۱۳۹۰، "روش تحقیق در علوم انسانی"، ویرایش ۲، تهران، انتشارات سمت، صص ۶۶-۹۹.
- خادمه الرسول، زهرا. ۱۳۹۲. بررسی پتانسیل‌های توریستی مناطق بیابانی استان فارس. پایان نامه، کاشان: دانشگاه کاشان.
- خادمه الرسول، زهرا، قضاوی، رضا، موسوی، سیدحجت. ۱۳۹۵. "امکان‌سنجی توسعه پایدار اکوتوریسم بیابان در کویر شیراز." فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران. صص ۷۰-۷۹.
- دلبری، سید مهدی، بارانی، حسین. ۱۳۹۴. "پتانسیل‌های گردشگری و توسعه پایدار اکوتوریسمی زیست بوم بیابانی ایران." فصلنامه فضای گردشگری. صص ۲۳-۳۴.
- رنجبر، محسن. ۱۳۸۸. "قابلیت‌های ژئوتوریستی تنگ زینگان صالح آباد شهرستان مهران." چشم انداز جغرافیایی. صص ۸۱-۹۹.

- زندى، ابتهال، جهانيان، منوچهر. ۱۳۸۹. "بررسی پتانسیل‌های اکوتوریسم مناطق کویری و بیابانی اطراف استان یزد، با استفاده از الگوی تحلیل SWOT." *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*. صص ۷۴-۶۱.
- سازمان آمار، ۱۳۹۵، "سرشماری نفوس و مسکن"، استان سمنان
سایت فرمانداری گرمسار، ۱۳۹۶
- عبدالله زاده، محمد، ۱۳۹۴. مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی توسعه پایدار گردشگری استان کرمان با تاکید بر گردشگری کویر شهداد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته مدیریت جهانگردی، موسسه آموزش عالی قشم، صص ۱۴-۱۲.
- کریم پور ریحان، مجید، طاهری، سیما و طاهری، صادق (۱۳۹۴). ترجمه ی کتاب طبیعت گردی (بوم شناسی، اثرات، مدیریت)، تالیف دیوید نیوسام.
- متولی، مهسا سادات. ۱۳۹۲. *بررسی امکانات خدمات رسانی اکوتوریستی به گردشگران در حاشیه دشت کویر*. پایان نامه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران.
- نوویل، گر. ۱۹۷۵. نقش پارک‌های ملی در توسعه اجتماعی و اقتصادی، ترجمه مجنونیان. تهران: دفتر محیط زیست سازمان محیط زیست.
- Bunruamkaew, k, and y Murayama. 2011. "Site Suitability Evaluation For - Ecotourism, Using GIS & AHP: A Case study of Surat Thani Province Thailand." *Journal of Management Tourism* 38-53.
- Doniz , R, E Ramirez, C Cardenas, E Martin, and Lahoz. 2011. "Geomorphosites and geotourism in Volcanic landscape: the example of Iacorona del Iajial cinder cone (El hierro, Canary islands, Spain)." *Geo Journal of Tourism and Geosites* 185-197.
- Wishitemi, B, E., L., and B. 2015. "The link between poverty, environment and ecotourism development in areas adjacent to Massai Mara and Amboseliprotected areas, Kenya." *Tourism Management Perspectives* 306-317.
- Wojtowicz, Bozena, and Pawel Wojtowicz. 2016. "The Prospects for the Development of Geotourism in the Area of the Wadi Rum Desert." *Tourism and Hospitality Management* 1-14.